

eszközzé nemesedik, és szerencsésen segíti elő a hős belső megtisztulásának nyomkövetését. Moldova világa szöges ellentéte az előbbinek, mégis a félegális vagánysors viszontagságai, groteszk fordulatok magukkal ragadják az olvasót, félretetik vele esetleges irodalmi előítéleteit. Mindennek az ökonomikus, lényegretörő elbeszélésmód és a nyelvi ötletek adnak stílusos keretet. Galambos története (*Fekete kötés*) is eleven sodrású, és különösen öröndetes, hogy ezúttal az író kitekintést ad durva, erőszakos ösztönökben bővelkedő világából. Tamási és Goda írásai meg éppenséggel meghitt belső szépséget, a természettel való összeforrottságot sugároznak.

A novellák témaköre változatos: olvashatunk a tsz-vezetők sokszor emberfeletti munkájáról (Mocsár, Urbán), az öregek helyzetéről, a falusi szülők — városi gyerekek ellentétéről (Fekete, Gerelyes, Timár), a cigánykérdésről (Simonffy), a néptől elszakadt vezető tragédiájáról (Gáll). Mind-mind olyan kérdés, amelyet fontosnak, elevennek, megoldandónak és ábrázolásra érdemesnek tartunk. Mi az oka annak, hogy gyakran mégsem teljes az esztétikai hatás?

Horváth Zsigmond úgy találja, hogy a kötet főmotívuma a „rossz lelkiismeret, a szegény.” (Új Írás, 1965. 5.) Kissé tágabban értelmezve megállapítását, általában jellemzi az elbeszéléseket az erkölcsi kérdések iránt való érzékenység, egy bizonyos moralizálási hajlam. Ez pozitívan is értékelhető, és irodalmunk eszmeiségét, íróink társadalmi felelősségtudatát látjuk benne megnyilvánulni. De mintha mégsem lenne minden rendben! Talán az a baj, hogy túlságosan is előtérben van a publicisztikai értelemben felfogott probléma. A mű genezisében az ábrázolandó konfliktus megelőzi a tényleges esztétikai munkát: az alapok megformálását, az írói mondanivalót magában hordozó látásmódot. Ezért marad általános a kérdésfeltevés, és csak a kidolgozás folyamán öltözik mai jelmezbe. Így aztán természetesen a mával való kapcsolata többé-kevésbé felszínes, külsődleges marad. Másképp nem is lehet. A „probléma” csak akkor oldható meg igazán újathozán, valóban tartalmasan, ha nem megoldása a cél, ha megmarad eszköznek, és egy általános esztétikai látásmód közvetítésére szolgál. Az alakok ábrázolása sem merülhet ki a kiszemelt

problémához való viszonyuk megmutatásában. Vajon várható-e a cigánykérdés, vagy az öregek helyzetének termékeny átgondolása, ha megmaradunk a jelen állapot rögzítésénél. Az ilyen kérdésfelvetés csak az általános humánus szellemében fogant közhelyeket szülhet. A probléma helyett a problémával viaskodó alakot kellene megragadni, akinek eleven belső világa a kérdés mélyebb, korszerűbb vonatkozásait tárná fel.

Mintha a kötet szerzőinek többsége idegenkedve attól, hogy mélyebbre hatoljon anyagában, és a mindennapiban, a szokványosan keresse az újat, az eddig észre nem vett, a lényegest. Egyfajta vonzódás figyelhető meg a teátrális összecsapások, civódások, megdöbbentő fordulatok iránt. Mintha íróink nem ismernék el a valóság nagyobb, lassabban, de alaposabban formálódó felét. Jellemző, hogy a 33 novellában sokan halnak meg és gyakran talán feleslegesen (Végh, Timár novellái). Az a sejtélme támad az olvasónak, hogy legalább egy embernek el kell költöznie az élők sorából ahhoz, hogy elég csattanóssra sikerüljön egy mai novella.

Sokszor azonban az ember belső világa felé fordulás sem a legszerencsésebb. Akad a válogatásban néhány olyan novella, amelynek magva egy-egy pszichikai folyamat. Ahogy az eddigiekben az etikai probléma tolakodott előtérbe, itt mintha a pszichológiai mag lenne öncélú. A pszichológiai oldal nem kapcsolódik szervesen a novellák etikai, szociológiai síkjához, és már-már az a benyomása támad az olvasónak, hogy az egész történet egyetlen feladata az illusztráció, hogy az csupán a pszichológiai szemléltető ábra szerepét tölti be. A tulajdonképpen mag hol lefojtott ellenségeskedés, hol ideges dühkitörés, hol szadizmusba torkolló hatalmaskodási hajlam (Szabó I., Sipkay, Várkonyi). Nem mindig igazi lélekábrázolás ez, a lelkifolyamatok nem minden esetben valamilyen tudati tartalmat tárnak fel, csupán a pszichikai mechanizmus működését mutatják.

A technika kiállításában is kitűnő Körkép 65-tel hasznos gyűjtemény kerül az olvasók kezébe. Mindnyájunk számára élvezetes lemérni prózairodalmunk fejlődését. Érdeklődéssel várjuk a kiadó ígérének beváltását, a Körkép 66-ot és 67-et. (*Magvető könyvkiadó, 1965.*)

FEJÉR ÁDÁM

MONOGRÁFIA MIKES LAJOSRÓL

DERSI TAMÁS: A REJTÉLYES DOKTOR

Századunk elejének számtalan író és politikus alakja van, aki számunkra sokszor még mindig csak közhely. Legendákban élnek, melyet a bámuló

vagy ellenszenvező kortársi emlékezés vont köréjük. Pedig mindinkább itt lenne a reális elemzés, a helyretétel, a legendák szembesítésének ideje: a mai

irodalomtörténész generáció nagy része személyileg már nem érdekelte e múltnak tekinthető időszak alakjaival szemben, marxista szemléletét nem csábítja aránytalan értékelésekre egy-egy általuk megszólaló, polgári szinten is sokban avult irányzat — de még élnek a kortársak közül, akik a tényekkel való szembesítés után még egyszer elmondhatják véleményüket, bizonyos belső kontrollját adhatják a fiatalabbak távolabbról néző megállapításainak. Elősegíti ezt a munkát az irodalmunk e századi polgári hagyományait felmérő irodalomtörténeti kutatás egészének fellendülése, a kutatói szempontok mindinkább kristályosodó elvi meghatározottsága. De a legendák még élnek, a feldolgozatlan életművek szaporodnak. Hogy csak kapásból említsek néhányat: Osvát, Ignó, Jászi Oszkár, Hatvány Lajos. És e legendák között várat magára a megnyugtató Ady-kép, vagy Babits bonyolult útjának pontos nyomkövetése. Dersi merészen közéjük nyúl, kiemeli az egyik legérdekesebbet, irodalomtörténeti szerepét tekintve egy időszak kulcsalakját, *dr. Mikes Lajost*.

Kevés emberről maradt annyi szerepteljes visszaemlékezés, mint róla. Ugyanakkor ezek a meghatot hangú anekdoták mindig csak szubjektív viszonyokról vallanak: az emlékező és Mikes személyes kapcsolatáról. Így lassan felédésbe merült Mikes egész előélete (mintha csak 50 éves korától létezett volna) és szervező, irányító munkája.

Ilyen körülmények között csak egy járható út van: *adatból adatra újraélni ezt az életet*. Dersi, a filológus, ebben kiváló munkát végzett. Végigkutatja a megírottakat. Így felfigyel a pályakezdő verskötetre, a millenniumi korszak újat váró kritikus-publicistájára, a Palágyiakba, Krenner Viktorba kapaszkodó lelkesedőre, a Pikler-tanítványra, hogy eljusson *Ady társadalmi aspektusú* megértőjéhez. Aránytalan elemzi egyetlen, rosszkor bemutatott vígjátékát, felfedezi a Tanácsköztársaság publicistáját, és értelmezi Az *Est* lapok irodalomkritikájának kialakítóját. De szerencsére nem áll meg — e végtére mégis inkább csak szövegkritikai munkánál. Ezek a leírt szavak nem önmagukban hangzottak el, beletartoznak a kor szövevényes politikai-irodalmi mozgásába, figyelemmel kell lenni akusztikájukra is. Mert más a Palágyiakért lelkesedni a *Jelenkor* asztalánál, és más útjára indítani századunk irodalmának második nemzedékét. Dersi itt is szorgalmas és tájékozott munkát végez. Mikes megnyilvánulásait egy-egy kérdésben hozzáméri a kortárs véleményekhez és mai marxista irodalomtörténeti képünk mércéjéhez. A kor-

társak közül rendszerint két oldallal hasonlítja, így a Mikes-portrén kívül egy-egy *probléma elég teljes spektrumát kapjuk*. (Például Mikes Ady-értékelése és a duk-duk affér kapcsán mind a Nyugatosok, mind a reakciós-konzervatívok megnyilvánulásaival szembesít.) Így sikerül elkerülnie a vulgarizálást, a megnyilvánulásokat dialektikusan, a korból, egyéniségből következő egyedi értelmezésükben vizsgálja. Felveti a századelői radikális polgári progresszív állásfoglalás és az ehhez megidézett példaképek sokszor objektíve reakciós tendenciái közötti különbség problémáját is. Mikes esetében ezt a Schopenhauer-hatás elemzésekor, a reális társadalomkritika kialakításában betöltött szerepének értelmezésében dolgozza ki legmódszeresebben. Csak a továbbiakban ezt a helyesen alkalmazott módszert *túl mechanikusan ismétli* több esetben (pl. a Palágyiak hatása, *Nero anyja*), ezzel egy kicsit el is szűkíti Mikes fejlődésrajzát, némileg ellaposítja a kialakuló portrét.

Munkája során a legendaromboló gyakran szembekerül más, még megbotlatlan legendákkal is. Ilyenkor két-féleképp jár el. Vagy elfogadja az irodalomtörténetileg eddig konvencionális közhelyet (mint Osvát említéseinél), vagy pedig — legalább az adott részprobléma erejéig — hozzákezd a felderítéshez. Itt főleg két értékes részleteredményre lehetünk figyelmesek. Egyrészt Az Est-konszern gazdájának, Miklós Andornak a forradalmak bukásától Bethlen hatalomra kerüléséig megoldott lavírozására, melyet a fehér sajtó és a bécsi emigráns-lapok keresztüldőbe állít. Másrészt Babits 1919 utáni írói munkásságára, és néhány megnyilvánulásának új oldalú, az eddigi képnél pozitívabb, írott tényekkel alátámasztott megvilágítására.

Az írott emlékeken kívül felhasználja a kortársi-munkatársi emlékezőseket. De itt még elővigyázatosabb. Jegyzetei tanúsága szerint csak azt az állítást fogadja el, melyet legalább ketten-hárman hasonlóképp állítanak.

Dersi monográfiájában sok mindent megtudunk Mikesről, mondhatnám majdnem mindazt, amit eddig nem tudtunk. De közben keressük azt, amit eddig tudtunk: a személyes kapcsolatok dokumentumokkal nem idézhető, mégis meglevő mágikus hatását, Mikes sokszínű egyéniségét. Mint irodalomtörténész érdeklődéssel olvasom, egy-egy idézete, szava megüti a rezonanciát, tudom mihez kapcsolni, hozzáérezem ízeit, értem, mivel vitatkozik. De vajon *kellemes, könnyen-olvasmányos* stílusán túl mivel kötheti le az irodalom olvasó-érdeklődéseinek figyelmét? Mert ez a kötet nem az Akadémiai Kiadó, hanem a

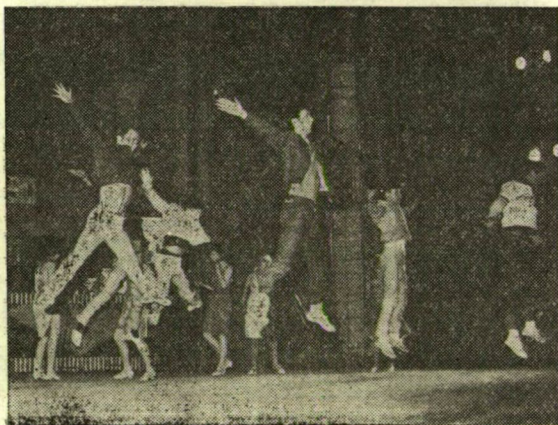
népszerűsítést is célzó Szépirodalmi kiadványa. A néhol színes, *pszichológiai-lag is kitűnően megragadott megoldások* (pl. Szomory–Mikes viszony, Miklós Andor és Mikes bácsi kapcsolata) mellett sokszor csak a dokumentálhatóságig szűrkített leírásokat kapjuk, vagy semmitmondó közhelyeket. Például: „Írók körében dolgozott, élvezte a kedvére való eszmecserét, a gyakran csipős vitákat, a szellemes érveket és riposztokat, az atmoszférát, amely az irodalmi-írói közélet legmagasabb szintjét jellemezte. Babits, Móricz, Schöpfung asztalánál...” De hisz közismert, hogy ezek az „asztalok” nemcsak ilyen komolyak voltak. Köztük talán Mikes vette legkomolyabban e beszélgetéseket (erről épp Benedek Marcell naplójában olvashattunk), de inkább az író-munka koncentrációja utáni lezserebb pillanatok ezek. Dersi, az irodalomtörténész, hadakozva az anekdoták legendájával, elfelejtkezik valamiről, amit ő maga is tud gyakorlatból, hisz írók között mozog. Az írók igen ritkán lépnek elő az életben diszkótésben. És ahogy a múltba fordul, mintha a tisztelettől csak dermedten nézné hőseit. Nem mer közéjük ülni, az „asztalukhoz”, inkább megilletődötten két asz-

tallal odébből figyel, ahová már csak a legfontosabb szavak hangzanak el.

Lehetne vitatkozni bizonyos szerkezeti megoldásokkal is (például *A kritikus Mikes* című fejezet háború előtti részét én korábban említeném), arányokkal (pl. a *Pandóra*-ügy részletesebb bemutatást is kaphatott volna), egy-egy kihasználatlan filológiai eredménnyel (pl. legenda, hogy Tóth Árpád és Szabó Lőrinc 1921 szeptemberében lépett be a lap-hoz. Dersi előzőleg idéz egy aug. 24-i keltű, Babits-hoz írt levelet, ahol már Szabó Lőrinc munkába állásáról ad hírt), hiányolhatunk bizonyos viszonyítási pontokat (pl. Az *Est* mérését a *Világ*-hoz), de én inkább a művel kapcsolatos módszertani problémáknak adtam az első-séget. Ezekben derült ki Dersi munkája agészének igazi értéke.

A könyv fülén azt olvashatjuk, hogy a mű „a két világháború közötti magyar sajtó irodalomtörténetének bevezetője szeretne lenni”. Ha az itt talált pontos szembesítő munkát, legendabontó törekvést megtartva levetközni már említett helyenkénti merevségét, igen izgalmas vállalkozás egyik nyitódarabjaként tart-hatjuk majd számon Dersi munkáját. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.)

KABDEBŐ LÓRÁNT

Szegedi Szabadtéri Játékok, 1965.

Jelenet a *West Side Story*ból